Απληστία: Καλύτερα παρέα με γύπες... (Θανάσης Ν. Παπαθανασίου, Δρ. Θεολογίας, Εκπαιδευτικός, Αρχισυντάκτης του περιοδικού 'Σύναξη')

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 16 Φεβρουαρίου, 2006

"*...είναι ιδιαιτέρως εύστοχος ο ορισμός που δίνει ο άγιος Μάξιμος Ομολογητής (π. 7ον αι.) στη φιλαργυρία. Είναι, λέει, το πάθος εκείνου που λαμβάνει με χαρά και δίνει με λύπη! Σ' αυτό καθαυτό, δηλαδή, το γεγονός του (ατομικού) πάθους εμπεριέχεται η εργαλειοποίηση του άλλου. Το ίδιο ουσιαστικά λέει και ο Μ. Βασίλειος όταν, για να περιγράψει τους πλεονέκτες, επιστρατεύει μιαν εικόνα που παραπέμπει σε όσα είπαμε παραπάνω περί άπατου πηγαδιού: όπως κάνουν τα ψάρια, έτσι και ο πλεονέκτης καταπίνει στο απύθμενο στομάχι του τους αδύναμους. Είναι αδύνατο ο πλεονέκτης να μη στραφεί κατά του συνανθρώπου του. Γι' αυτό κι ένας έμπειρος ασκητής, ο Ισαάκ Σύρος (7ον αι.), συνιστά: Καλύτερα να κάτσεις παρέα με γύπες, παρά με πλεονέκτη και άπληστο.*"

ΛΙΓΑ ΛΕΠΤΑ μετά την έναρξη μιας βάπτισης (και συγκεκριμένα, λίγο πριν ο ανάδοχος δηλώσει ότι «*αποτάσσεται*» τον σατανά και τα έργα του), ο ιερέας διαβάζει μιαν ευχή όπου ξορκίζονται τα ακάθαρτα πνεύματα που πολιορκούν την ανθρώπινη καρδιά. Αν ο λειτουργός δεν πνίξει στα χείλη του τις λέξεις, κι αν οι παριστάμενοι δεν χαρίσουν όλη τους την προσοχή στη συγγενική αδολεσχία, τότε θα ακουστεί η ευχή να κάνει λόγο, συν τοις άλλοις, για «*πνεύμα πλάνης, πνεύμα πονηρίας, πνεύμα ειδωλολατρίας και πάσης πλεονεξίας, πνεύμα ψεύδους...*» κ.λπ.

Η πρώτη εντύπωση είναι προφανώς ότι η ευχή σημειώνει κατά παράταξη διάφορα αμαρτήματα. Αν ωστόσο προσεχτεί η σύνταξη της πρότασης, θα διαπιστωθεί ότι, ενώ το κάθε αμάρτημα ίσταται μόνο του, δύο απ' αυτά συνδέονται μεταξύ τους σαν να αποτελούν ζεύγος: «*πνεύμα ειδωλολατρίας και πάσης πλεονεξίας*». Οντως αυτό δεν είναι τυχαίο. Η ευχή απηχεί τον ορισμό που είχε δώσει ο απόστολος Παύλος: η πλεονεξία -ούτε λίγο ούτε πολύ- αποτελεί ειδωλολατρία (Κολ. 3:5).
Ο ορισμός αυτός έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθόσον την πλεονεξία δεν την αντιλαμβάνεται απλώς ως ηθικό ολίσθημα, αλλά, πολύ περισσότερο, ως θρησκεία. Προδήλως εδράζεται στην κατανόηση της θρησκείας όχι ως μιας επί μέρους παραμέτρου της ζωής, αλλά, αντιθέτως, ως του βασικού προσανατολισμού της ανθρώπινης ύπαρξης. Τα λόγια του Χριστού ότι «*όπου είναι ο θησαυρός σας, εκεί θα είναι και η καρδιά σας*» (Ματθ. 6:21) μοιάζει να τα υπομνημάτισε ο Εριχ Φρομ όταν υποστήριξε ότι θρησκεία συνιστά η ολόψυχη αφιέρωση σε κάτι, το οποίο και νοηματοδοτεί την ανθρώπινη ζωή. Αυτό το κάτι μπορεί στην πραγματικότητα να είναι ο Θεός υπό την καθιερωμένη έννοια, μπορεί όμως να είναι και μια ιδέα, μια επιδίωξη κ.ο.κ., ανεξάρτητα από το αν ο συγκεκριμένος άνθρωπος δηλώνει πιστός ή άθεος (1).
Στη χριστιανική οπτική η δίψα για απόκτηση έχει όντως να κάνει με τον υπαρξιακό προσανατολισμό του ανθρώπου. Ολόκληρη η ύπαρξή του στρέφεται σ' αυτήν και υποτάσσει σ' αυτήν κάθε τι: τη σχέση με τα πράγματα, με τα πρόσωπα, με τον χρόνο. Ετσι, λοιπόν, η απόκτηση αναδεικνύεται σε αληθινό θεό, και μάλιστα θεό με τόσο σαρωτική παρουσία, ώστε ο Χριστός αυτόν έφερε ως κορυφαίο παράδειγμα επιλογής αγεφύρωτα ασύμβατης προς τον ίδιο. ΄Η με τον Θεό, είπε, ή με τον Μαμωνά (Ματθ. 6:24).

Ρίζα όλων των κακών

Δεν είναι διόλου παράδοξο, λοιπόν, αν στη βιβλική και στην ασκητική ανθρωπολογία το πάθος της απληστίας -με οιαδήποτε μορφή και υπό οιοδήποτε όνομα κι αν εμφανίζεται (πλεονεξία, φιλαργυρία κ.λπ.)- ξεχωρίζει. Αποκαλείται «*ρίζα όλων των κακών*» που «*τρέφει σαν κλαδιά όλα τα υπόλοιπα πάθη*», «*μητέρα όλων των κακών*», «*ακρόπολη της κακίας*», «*κολοφών των αμαρτημάτων*» (2). Από την ίδια του τη φύση σημαίνει μετάλλαξη του ανθρώπου σε απόλυτη ατομικότητα, σε άπατο πηγάδι που καταπίνει τα πάντα δίχως τελειωμό. Μήπως η λέξη απληστία, άλλωστε, δεν σημαίνει την έλλειψη πλησμονής, ενώ η πλεονεξία το αδιάκοπο κυνηγητό για ολοένα και περισσότερα; Είναι χαρακτηριστικό ότι το βυζαντινό λεξικό «Σούδα» (περί τα τέλη του 10ου αι.) ερμηνεύει την «απληστία» ως «αδηφαγία» και διασώζει την έκφραση «άπληστος πίθος», έκφραση η οποία παραπέμπει στην άπελπι αιωνιότητα των Δαναΐδων στον Αδη, όπου πάσχιζαν να γεμίσουν με νερό ένα πιθάρι με σπασμένο πυθμένα. Ακριβώς επειδή αυτό το αμάρτημα είναι εξ ορισμού ακόρεστο, οι Πατέρες δεν διστάζουν να το καταδείξουν ως το μονιμότερο πάντων. Τα άλλα αμαρτήματα, λέει ο άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός (π. 8ον αι.), όσο πονηρά κι αν είναι, είναι «ολιγόχρονα» (3). Παρόμοια ο άγιος Αστέριος, επίσκοπος Αμασείας (π. 4ον αι.) επιμένει ότι η πορνεία, η λαγνεία, η φιλοδοξία έχουν κορεσμό. Η πλεονεξία, όμως,

είναι θηρίο που μένει πάντα ακμαίο και δεν μαραίνεται ποτέ (4). Ο εραστής της πλεονεξίας, συμπληρώνει ο Ιωάννης Χρυσόστομος (4ον αι.), υποκύπτει στον διάβολο περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον (5).
Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίον ερμηνεύει τη δέκατη και τελευταία εντολή του παλαιοδιαθηκικού Δεκαλόγου ένας σπουδαίος σύγχρονος διανοούμενος, ο Ρενέ Ζιράρ. Η εντολή επικεντρώνει, ως γνωστόν, στην επιθυμία απόκτησης. «*Ουκ επιθυμήσης την γυναίκα του πλησίον σου, ουκ επιθυμήσεις την οικίαν του πλησίον σου ούτε τον αγρόν αυτού ούτε τον παίδα* (= δούλο) *αυτού ούτε την παιδίσκην* (= δούλη) *αυτού ούτε του βοός αυτού...*» (Εξ. 20: 17). Ο Ζιράρ υποστηρίζει ότι ο οξυδερκής νομοθέτης διέγνωσε στην εν λόγω επιθυμία τη στρέβλωση των ανθρώπινων σχέσεων και τη ρίζα της βίας. Ο άλλος εκπροσωπεί στα μάτια μας μια πληρότητα που νιώθουμε να μας λείπει. Ετσι, τα πράγματα που αυτός κατέχει, φορτίζονται για μας με ιδιαίτερη αξία. Επιθυμούμε, λοιπόν, αυτό που ο άλλος επιθυμεί (ο Ζιράρ εισηγείται τον όρο «μιμητική επιθυμία») ή, με άλλα λόγια, επιθυμούμε να αποκτήσουμε αυτά που εκείνος διαφεντεύει. Αν η επιθυμία αυτή εμποδιστεί, τις περισσότερες φορές δεν σβήνει, αλλά δυναμώνει, ακριβώς επειδή η αντίσταση πηγάζει από εκείνον ο οποίος εμπνέει την επιθυμία (6). Καλωσορίσαμε στον φαύλο κύκλο που γεννιέται από την επιθυμητική μήτρα της βίας!

«Αποστερητής»

Εδώ βρισκόμαστε μπροστά σε ένα ζήτημα καίριας σημασίας, το οποίο, παρόλο που είναι αυτονόητο πρόταγμα του Χριστιανισμού, συχνά προσπερνιέται και υποβαθμίζεται. Το πρόβλημα με τα αμαρτήματα και τα πάθη δεν είναι ότι πλήττουν την ατομική καθαρότητα, την ατομική ευσέβεια κ.ο.κ. Στην εκκλησιαστική οπτική η προσωπική συγκρότηση είναι αδιανόητη δίχως την κοινωνία με τον άλλον. Η αγάπη, το άνοιγμα, με άλλα λόγια, του εγώ στους όχι-εγώ δεν είναι ηθικιστικό καθήκον αλλά κάτι απείρως περισσότερο. Θεμελιώδης όρος ώστε το ανθρώπινο υποκείμενο να γίνει αυθεντικό. Αμαρτία, λοιπόν, είναι οι επιλογές που χτίζουν έναν εαυτό περίκλειστο στον εαυτό του και ανίκανο να ανοιχτεί στον άλλον· Θεό ή άνθρωπο.
Ετσι, λοιπόν, είναι ιδιαιτέρως εύστοχος ο ορισμός που δίνει ο άγιος Μάξιμος Ομολογητής (π. 7ον αι.) στη φιλαργυρία. Είναι, λέει, το πάθος εκείνου που λαμβάνει με χαρά και δίνει με λύπη (7)! Σ' αυτό καθαυτό, δηλαδή, το γεγονός του (ατομικού) πάθους εμπεριέχεται η εργαλειοποίηση του άλλου. Το ίδιο ουσιαστικά λέει και ο Μ. Βασίλειος όταν, για να περιγράψει τους πλεονέκτες, επιστρατεύει μιαν εικόνα που παραπέμπει σε όσα είπαμε παραπάνω περί άπατου πηγαδιού: όπως κάνουν τα ψάρια, έτσι και ο πλεονέκτης καταπίνει στο απύθμενο στομάχι του τους αδύναμους (8). Είναι αδύνατο ο πλεονέκτης να μη στραφεί κατά του συνανθρώπου του. Γι' αυτό κι ένας έμπειρος ασκητής, ο Ισαάκ Σύρος (7ον αι.), συνιστά: Καλύτερα να κάτσεις παρέα με γύπες, παρά με πλεονέκτη και άπληστο (9).
Μια τέτοια θεώρηση ανοίγει ένα σπουδαίο κεφάλαιο. Την κριτική στάση όχι μόνο απέναντι στις διαπροσωπικές σχέσεις, αλλά και ευρύτερα, απέναντι στην κοινωνική αδικία, την εκμετάλλευση και τις ταξικές δομές. Ισως να ακούγεται παράδοξο στις μέρες μας, όμως μια τέτοια ριζοσπαστική ματιά ανήκει στο ίδιο το μεδούλι της

εκκλησιαστικής παράδοσης (10). Στο μύθευμα, π.χ., που καλλιεργούν οι διαπλεκόμενοι με την εκκλησιαστική εξουσία πλουτοκράτες, ότι ο πλουτισμός τους είναι τάχα θέλημα Θεού, ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης (4ον αι.) αντιτείνει: «*Δεν προέρχεται από τον Θεό το ψωμί του πλεονέκτη*» (11). Γι' αυτό και υπάρχει ολόκληρο ρεύμα μέσα στην εκκλησιαστική παράδοση, σύμφωνα με το οποίο ούτε η ελεημοσύνη, ούτε οι προσφορές στους ναούς αποτελούν κολυμπήθρα του Σιλωάμ ώστε να δικαιώνονται οι τρόποι με τους οποίους συσσωρεύεται ο πλούτος. Αυτό που αξιώνει το εν λόγω ρεύμα είναι η κατάπαυση της εκμετάλλευσης. Ο Μ. Βασίλειος, για παράδειγμα, τον πλεονέκτη τον ταυτίζει με τον «*αποστερητή*» (12), μ' αυτόν, δηλαδή, που στερεί από τους εργαζομένους τη δίκαιη αμοιβή τους και δεν χορηγεί στους αναγκεμένους τα χρειαζούμενα. Οι δωρεές του στις εκκλησιές δεν μπορούν να γίνονται δεκτές, απλούστατα διότι «*δεν πρόκειται να γίνει συμμέτοχος της πλεονεξίας ο Θεός*» (13).

«Ολιγοδεΐας εραστής»

Ποια είναι η απάντηση στον εφιάλτη της απληστίας; Σίγουρα το να ασκηθεί ο άνθρωπος στην ολιγάρκεια (το να γίνει, όπως θα 'λεγε ο Μάξιμος, «ολιγοδεΐας εραστής» (14)) και να αφήσει χώρο στη δράση του Θεού. Να ζήσει τα πράγματα με μέτρο και την αγάπη άμετρα. Μα αυτό και πάλι δεν σημαίνει αποτράβηξη σε μια ατομική πνευματική γυμναστική. Αδιάκοπα ρηξικέλευθος, ο Χρυσόστομος, π.χ., παρατηρεί ότι η παρθενία, που θεωρείται ύψιστη αρετή, ούτε καθολική εντολή συνιστά, ούτε οδηγεί από μόνη της στον παράδεισο. Ο πλεονέκτης παρθένος θα βλέπει τον νυμφώνα απ' έξω! Η αλληλεγγύη, όμως, και καθολική εντολή συνιστά και στον παράδεισο οδηγεί (15), απλούστατα διότι από τη φύση της σημαίνει έγνοια για τον άλλον. Κι αυτή η έγνοια σημαίνει πολλά. Αν παράδεισος είναι η ζωή με τον Χριστό, ο τόπος όπου ο Χριστός μας έχει κλείσει ραντεβού μαζί του είναι -κατά ρητή δήλωσή του- το πρόσωπο του ξένου και του αδικημένου (Ματθ. 25:31-46).

Πώς να πετύχετε ως φιλάργυροι

ΣΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ γραμματεία δεν είναι μόνον η αρχετυπική τσιγγουνιά του Αρπαγκόν που αγκαλιάζει τρυφερά το σεντούκι του στον Μολιέρο, ούτε το πνιγηρό δίλημμα που αντιμετωπίζουν, ο Εβραίος της Μάλτας στον Μάρλοου και ο Σάυλοκ στον Σαίξπηρ: το πουγκί σου ή τη ζωή σου. Η σάτιρα έδωσε πολλούς καθημερινούς χαρακτήρες φιλάργυρων. Ο Αγγλος, ουγγρικής καταγωγής, χιουμορίστας συγγραφέας Τζωρζ Μάικς (1912-1987) άφησε ένα σχετικό κείμενο με τίτλο Περί Φιλαργυρίας όπου, μεταξύ άλλων, επαναφέρει τη γνωστή συνταγή της επιτυχούς φιλαργυρίας: «Αν θέλετε να είστε φιλάργυρος, να θυμόσαστε έναν πολύ απλό βασικό κανόνα: «Ο φιλάργυρος ποτέ δεν είναι τόσο πλούσιος, ώστε να μπορεί να περιφρονήσει έστω και μια πεντάρα». Και δέστε την ιστορία που επαληθεύει τον κανόνα αυτόν: Οταν ήμουν 17 χρονών έτυχε να βρίσκομαι σ' ένα συμβολαιογραφείο της Βουδαπέστης, όπου ένας πλούσιος κύριος, ιδιοκτήτης 22 τεραστίων κτημάτων, πουλούσε ένα από τα σπίτια του. Ο αγοραστής τού μέτρησε 50.000 λίρες και το τραπέζι εξαφανίστηκε κάτω από το τεράστιο χρυσό βουνό που σωρεύτηκε πάνω του. Ο γερο-πλούσιος μέτρησε τέσσερις φορές τα λεφτά. Υστερα άνοιξε μια σαρακοφαγωμένη κασετίνα και έβγαλε

τους τίτλους του σπιτιού, τυλιγμένους σε μια κορδέλα. Τους ξετύλιξε διστακτικά και μετά πολλή σκέψη τους έδωσε στον αγοραστή. Ο τελευταίος αυτός, τους πήρε και του είπε:
- Μου δίνετε σας παρακαλώ και την κορδέλα για να τους τυλίξω;
Ο γέρος δίστασε μια στιγμή· έριξε μια ματιά στην τεράστια χρυσή στοίβα που βρισκόταν πάνω στο τραπέζι κι απάντησε:
- Την κορδέλα; Ευχαρίστως. Πληρώστε μου, όμως, τέσσερις πεντάρες!»
Θ.Β.
Από τη «Χιουμοριστική Ανθολογία» (εκδόσεις Τ. Δρακόπουλου, 1958).

Σημειωσεις:

1. Εριχ Φρομ, «Να Εχεις ή να Είσαι», εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1978, σσ. 173-174
2. Α΄ Τιμοθ. 6:10. - Αββάς Νείλος, «Patrologia Graeca» (στο εξής: PG) 79:1152B. - Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 53:173. - Σύνοδος Καρθαγένης, PG 138:37A. - Κλήμης Αλεξανδρείας, PG 8:437C. - Μ. Βασίλειος, PG 30:813C.
3. Ιωάννης Δαμασκηνός, PG 95:1148B.
4. Αστέριος Αμασείας, PG 40:200C.
5. Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 57:212.
6. Ren Girard, «Εθεώρουν τον σατανάν ως αστραπήν» (μτφρ. Ευγενία Γραμματικοπούλου) εκδ. Εξάντας-Νήματα, Αθήνα 2002, σσ. 25-33.
7. Μάξιμος, PG 90, 104D.
8. Βασίλειος, PG 29:152D.
9. Ισαάκ Σύρος, «Ασκητικά», εκδ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 238.
10. Βλ. ενδεικτικά Θανάση Ν. Παπαθανασίου, «Κοινωνική δικαιοσύνη και Ορθόδοξη θεολογία», εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2005. Η σχέση αυτής της κριτικής στάσης με την εκάστοτε κοινωνική πραγματικότητα (π.χ. με το πιστωτικό σύστημα, τη διελκυστίνδα κεντρικής εξουσίας και ευγενών κ.λπ.) έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, δεν είναι όμως του παρόντος.
11. Γρηγόριος Νύσσης, PG 44:1173B.
12. Βασίλειος, PG 31:276C.
13. Βασίλειος, PG 32:1164D.
14. Μάξιμος, PG 91:805A.
15. Ιωάννης Χρυσόστομος, PG 51:277.

(Πηγή: Ένθετο Καθημερινής '7 Ημέρες' 5/2/2006)